

INKLYUZIV TA'LIMNING MOHIYATI VA AHAMIYATI

Abdullayeva Madina

Qashqadaryo viloyati Kasbi tumani 16- maktab o'qituvchisi

Annotatsiya. Maqolada inklyuziv ta'limning mohiyati, uning zamonaviy pedagogikadagi o'rni va ahamiyati ko'rib chiqiladi. Imkoniyati cheklangan bolalarning umumta'lim muhitiga qo'shilishi jarayonidagi pedagogik yondashuvlar, qiyinchiliklar va amaliy tajribalar tahlil qilinadi. Inklyuziv ta'limning nafaqat maxsus ehtiyojli bolalar, balki butun sinf jamoasi uchun tarbiyaviy ahamiyati muhokama qilinadi.

Kalit so'zlar: inklyuziv ta'lim, maxsus ehtiyojlar, imkoniyati cheklangan bolalar, pedagogik yondashuv, ta'limda tenglik, moslashuvchan ta'lim, tarbiyaviy muhit.

Аннотация. В статье рассматриваются сущность инклюзивного образования, его место и значение в современной педагогике. Анализируются педагогические подходы, трудности и практический опыт включения детей с ограниченными возможностями в общеобразовательную среду. Обсуждается воспитательное значение инклюзии не только для детей с особыми потребностями, но и для всего классного коллектива.

Ключевые слова: инклюзивное образование, особые потребности, дети с ограниченными возможностями, педагогический подход, равенство в образовании, адаптивное обучение.

Annotation. The article examines the essence of inclusive education, its place and significance in modern pedagogy. Pedagogical approaches, challenges, and practical experiences of integrating children with disabilities into mainstream educational settings are analyzed. The educational value of inclusion not only for children with special needs but for the entire classroom community is discussed.

Key words: inclusive education, special needs, children with disabilities, pedagogical approach, equality in education, adaptive learning, educational environment.

Kirish

Bir necha yil oldin sinfimga eshinish qobiliyati zaif bo'lgan o'quvchi keldi. Birinchi kunlari men ham, sinfdoshlar ham nima qilishni bilmasdik. Darsni qanday o'tkazaman? Bola tushunarmikan? Boshqa o'quvchilar qanday munosabatda bo'ladi? Bu savollar meni tashvishga soldi. Ammo vaqt o'tishi bilan tushundim: bu holat faqat o'sha bola uchun emas, butun sinf uchun o'zgacha tajriba bo'ldi.

Inklyuziv ta'lim — bu imkoniyati cheklangan bolalarning umumta'lim muassasalarida boshqa tengdoshlari bilan birga o'qishi tamoyilidir. Bu g'oya sodda ko'rinadi, lekin amalda juda ko'p savollar tug'diradi. Pedagog qanday tayyorgarlik ko'rishi kerak? Sinf muhiti qanday moslashtiriladi? Va eng asosiysi — bu yondashuv haqiqatan samarali bo'ladimi?

Men bu maqolani shaxsiy tajribam va ilmiy manbalar asosida yozar ekanman, maqsadim tayyor javob berish emas — balki bu mavzuga ochiq va samimiy qarash imkonini yaratish.

Inklyuziya nimani anglatadi?

Inklyuziv ta'lim tushunchasi XX asrning ikkinchi yarmida shakllana boshlagan. 1994-yilda Ispaniyaning Salamanka shahrida bo'lib o'tgan UNESCO konferensiyasida qabul qilingan deklaratsiya bu jarayonning asosiy hujjatlaridan biriga aylandi. Unda barcha bolalarning, jumladan maxsus ehtiyojli bolalarning sifatli ta'lim olish huquqi ta'kidlangan [1]. Bu deklaratsiya ko'plab mamlakatlarda inklyuziv ta'lim siyosatini shakllantirishga asos bo'ldi.

Lekin inklyuziya faqat huquqiy masala emas. Bu — pedagogik falsafa. Uning mohiyati shundaki, ta'lim tizimi bolaga moslashishi kerak, bola esa tizimga emas. Bu fikr oddiy ko'rinadi, ammo an'anaviy ta'lim tizimida teskari yondashuv ko'p yillar davomida hukmron bo'lgan. Bola tizimga mos kelmasa — u alohida muassasaga yo'naltirilgan. Inklyuziv yondashuv esa savolni boshqacha qo'yadi: tizim shu bolaga mos kelish uchun nima qilishi kerak?

Tony But va Mel Eynskou tomonidan ishlab chiqilgan «Inklyuziya indeksi» shu g'oyani amaliy ko'rishga keltirgan muhim qo'llanmalardan biri hisoblanadi. Ular inklyuziyani uchta o'lcham orqali ta'riflagan: inklyuziv madaniyat yaratish, inklyuziv siyosat ishlab chiqish va inklyuziv amaliyotni rivojlantirish [2]. Ya'ni, bu faqat bola sinfga kelishi emas — butun maktab muhitining o'zgarishi.

Birinchi qadamlar: tajribadan

O'sha eshitish qobiliyati zaif bo'lgan o'quvchi bilan ishlash mening pedagogik qarashlari mni tubdan o'zgartirdi. Birinchi haftalar juda qiyin edi. Men darsni oddiy usulda o'tkazardim — og'zaki tushuntirish, savol-javob. Bu bola uchun esa axborotning katta qismi yetib bormayotgan edi.

Keyin sekin-asta o'zgartishlar kirita boshladim. Doskaga yozishni ko'paytirdim. Muhim tushunchalarni vizual materiallar bilan qo'llab-quvvatladim. Topshiriqlarni yozma shaklda ham berdim. Bu o'zgarishlar faqat o'sha bola uchun emas — butun sinf uchun foydali bo'ldi. Ko'pchilik o'quvchilar vizual materiallardan yaxshiroq o'zlashtirishini sezdim. Ya'ni, bir bola uchun qilingan moslashtirish hamma uchun ta'lim sifatini oshirdi.

Ikkinchi muhim o'zgarish sinf muhitida sodir bo'ldi. Dastlab ba'zi o'quvchilar yangi sinfdoshiga nisbatan befarq yoki qiziqqan edilar. Lekin vaqt o'tishi bilan ular yordam berishni, birga ishlashni o'rgandi. Bir o'quvchi o'z daftarini ko'rsatib tushuntira boshlagani, boshqa biri imo-ishora orqali muloqot qilishga harakat qilgani — bularning barchasi tarbiyaning eng tabiiy shaklida sodir bo'ldi. Hech kim ularga buni majbur qilmagan edi.

Bu tajriba menga bir muhim narsani ko'rsatdi: inklyuziya faqat maxsus ehtiyojli bola uchun emas, u barcha bolalarning ijtimoiy va hissiy rivojlanishi uchun imkoniyat.

Qiyinchiliklar — yashirilmaligi kerak

Inklyuziv ta'lim haqida faqat ijobiy tomonlarini aytish noto'g'ri bo'ladi. Qiyinchiliklari bor va ular jiddiy.

Birinchi va eng katta muammo — pedagoglarning tayyorgarligi. Ko'pchilik o'qituvchilar maxsus pedagogika bo'yicha chuqur bilimga ega emas. Men ham bundan mustasno emasdim.

O'sha dastlabki kunlarda nima qilishni bilmaslik hissi juda og'ir edi. Maxsus ehtiyojli bola bilan ishlash uchun pedagogga qo'shimcha bilim, ko'nikmalar va eng muhimi — metodologik yordam kerak.

Ikkinchi muammo — moddiy sharoit. Ko'pgina maktablarda nogironlar aravachasi uchun pandus yo'q, maxsus jihozlar yo'q, sinf xonalari keng emas. Inklyuziya faqat g'oyaviy qaror bilan amalga oshmaydi — uning uchun infrastruktura ham kerak.

Uchinchi muammo — jamiyatning munosabati. Ba'zi ota-onalar o'z bolasining maxsus ehtiyojli bola bilan birga o'qishiga qarshilik bildiradi. Bu qarshilik ko'pincha bilmaslikdan kelib chiqadi — «mening bolamning ta'limi zarar ko'radimi?» degan xavotir. Tadqiqotlar esa bunday xavotirning asossiz ekanini ko'rsatadi. Lev Vigotskiy ta'kidlaganidek, bola o'z rivojlanishida atrofdagilar bilan muloqot orqali yuqoriroq darajaga ko'tariladi [3]. Bu tamoyil inklyuziv muhitda ikki tomonga ham ishlaydi — maxsus ehtiyojli bola ham, uning tengdoshlari ham bir-biridan o'rganadi.

Pedagog uchun amaliy tavsiyalar

Men bu yo'lda orttirgan tajribamdan bir necha amaliy xulosalar chiqardim.

Birinchi — individual yondashuvni rejalashtirish. Har bir maxsus ehtiyojli o'quvchi uchun individual ta'lim rejasi tuzilishi kerak. Bu rejada bolaning kuchli va zaif tomonlari, unga mos keluvchi usullar va moslashtirishlar aniq yozilgan bo'lishi lozim. Bu reja faqat qog'ozda qolmasligi uchun uni muntazam ko'rib chiqish va yangilash muhim.

Ikkinchi — universal dizayn tamoyili. Bu tushuncha ta'limni boshidanoq barcha o'quvchilar uchun qulay qilib loyihalashtirishni anglatadi. Masalan, darsda ham og'zaki, ham yozma, ham vizual materiallardan foydalanish — bu bitta usuldan ko'ra kengroq auditoriyaga yetib boradi. CAST tashkiloti tomonidan ishlab chiqilgan Universal Design for Learning ramkasi bu yondashuvning nazariy asosini beradi [4].

Uchinchi — hamkorlik. Inklyuziv ta'lim bitta pedagogning ishi emas. Logoped, psixolog, ota-onalar, maktab ma'muriyati — bularning barchasi jarayonga jalb qilinishi kerak. Men o'z tajribamda shuni ko'rdim: qachonki maktab psixologi bilan birgalikda ish olib borganmiz — natija ancha yaxshi bo'ldi. Yolg'iz ishlash esa charchash va samarasizlikka olib keladi.

Xulosa

Inklyuziv ta'lim — bu faqat maxsus ehtiyojli bolalar haqidagi masala emas. Bu ta'limning mohiyati haqidagi savol. Biz qanday maktab qurishni xohlaymiz — faqat «muvaffaqiyatli» bolalar uchunmi yoki hamma uchun? Bu savolga javob pedagogning kundalik ishida namoyon bo'ladi.

Men o'z tajribamdan bitta oddiy, lekin muhim narsani o'rgandim: bola farqli bo'lgani uchun alohida qolmasligi kerak. Farqlilik — bu muammo emas, bu hayotning tabiiy holati. Va agar maktab shu haqiqatni qabul qila olsa — u nafaqat ta'lim muassasasi, balki haqiqiy tarbiya maskani bo'ladi.

Inklyuziv ta'limning yo'li uzoq va qiyin. Tayyor retseptlar yo'q. Lekin har bir pedagog o'z sinfida bitta bolaga e'tibor qaratib, bitta moslashuv qilib, bitta ochiq suhbat o'tkazish orqali — bu yo'lda bir qadam tashlay oladi. Va bu qadam — kichik bo'lsa ham, juda muhim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. UNESCO. The Salamanca Statement and Framework for Action on Special Needs Education. — Paris: UNESCO, 1994. — 50 p.
  2. Booth T., Ainscow M. Index for Inclusion: Developing Learning and Participation in Schools. — Bristol: Centre for Studies on Inclusive Education, 2002. — 106 p.
  3. Vygotsky L.S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. — Cambridge: Harvard University Press, 1978. — 159 p.
  4. CAST. Universal Design for Learning Guidelines. Version 2.2. — Wakefield, MA: CAST, 2018.
-